

Svenskeren Göran Wallarius besøg i Observatoriet, 1708

Göran Wallerius, diariurn ell= itinerarium öfver min utlandska resa, 1708

Dansk Astronomi gennem firehundrede år, side 433,

Originalen er i Upsala universitets Bibliotek

Indscannet af Erling Poulsen, 2007

1708 var svenskeren Göran Wallerius i København, han besøgte Rundetaarn og har en detaljeret beskrivelse af sine oplevelse i sin dagbog. Uddrag af manuskript

p. 38

KIOPENHAMN D 30. SEPT.. [en skåning] gjorde mig och bekant

p. 39

hos Mr Schibe Matheseor Studiosus hos Prof. Roemer, som förde mig up uthi Theatro Astronomico, och viiste mig der alle Mathematiske curiositeter, sorn alt i frAn Tychonis tiid ännu aro der qvar

p. 367

Bibliotheca Academica är häller icke sa synnerlig splendid; har sitt rum uthi Runda Kyrkian; är mäst hopkommit genom testamenter, och i böckerna deras namn inskrefan, som dem diit skänkt. Elliest äro till dess underhållande och förökande icke några särdeles Medel af publico tillslagne

p. 368

Konstkameren Mathematiska saker, Globi, Tubi, barometrer etc. etc. samt en Machina Planetarium efter H. Romers invention ...

p. 369

Observatoriurn Astronomicum. Jag hade fådt tillfälle att blifva bekant med Mons. Schibe en Mathematicus, som var såsom Handtlangare hos Prof. Roemer och en snäll karl uthi Mathesi och dess stycken, särdeles Astronomien. Han viste mig mychen välvilja och förtroende. Wiiste mig först hemma hos sig några handleg uthi Thermometers giörande, huru de Hermetica sigilleras viid en lampa, sedan man föruth inslagit Spiritum; och den efter maximum frigoris gradum exunisneradt; hvilket om sommaren genom frigur artificiale skier, som han viiste mig varit så stark, att en järngranat af en fingers tiocklek frusit sönder sedan hålet tätt tillproppedt var. Wii kommo och i discurs med hvarandra om Vi Magnetica, och huru vida man kan säja att en järnstång har den ena

änden borealem och den andra australem i anledning af det experiment, att en stång ell. eldgaffel till exempel, da den styras emot en Magnet Nål drager hon med den ena änden Nålen till sig, men skiuter ifrån sig henne med den andra änden. Men vii kommo häruthinnan intet aldeles öfversens.

p. 370

Iag såg och hos honom några rätt vackra Tuber, och med en af dom såg iag kl. 9 om Morgonen Venerem in meridiano, da hon syntas falsata mycket klar och vackert. Sedan förde han mig och up uthi Observatorium, som är uthi runda tornet, dyt man går up uthi ett plano inclinato snäckviis hvälft rundt omkring i en sådan vidd, och så flat inclination att man väl med Häst och vagn kan kiöra ända up i tornet. Man går här Bibliothequet förbii till dess man kommer högst up i öfverste Runddelen. Där finner man åthskillige Mathematiska Tillrustningar af quadranter, sextanter, astrolabier större och mindre ect. En Machina Planetica var uppe i taket, sorn medelst en hvef och beörikt kuggvärk, uträcknat efter Planeternes gång och

p. 371

tyd kunde kringdrifvas, och alla Planeternas gång i sina Circler viisa, efter hvars och ens distance och proportion, hvilken och kunde ställas till hvad åhr, dag och datum man ville, och deras rätta situs mot hvarannan finnas till hvad tiid man helst ville. Det, curieuseste här viid var, att denna Machin tilliika representerade Copernicanum och Tychonicum Systema, i det terra, fast hon altiid kring Solen flyttias, liikväl respectu oculi samma situm behåller, hafvandes, doch som de andra planeterne sitt Centrum i Solen. Sadanne Machiner voro och i små lådor öfver Satellites Saturni och Jovis, som genom ett circulairt görande exact och i rätt proportion uthviiste deras Motus; var och på sydan ett hål, hvarigenom man kunde se deras Motum, som de in plano viid obser-vationerne representeras. I ett särskilt rum stod en Globus Tychonis af Mässing $2\frac{1}{2}$ al. i Diameter med alla circlarne uthsatt

p. 372

och hvar grad delt i 10 delar. Signa coelestia voro väl uthstuckna, men stiernorne intet uthsatte, efter Tycho skall funnit att stiernorne flyttia sig; ex. gr. en (om iag rätt minns) in Cygno, som på 12 åhr skal funnits flytta sig 10 á 15 Minuter, hvilcken och nu skall finnas i från det första noterade rum-met i 1 gr. 10 Min. distantz. Öfverst up i det-ta tornet äro åthskillige Tuber, dels löse, dels så insatte uthi faste och immobile Ma-chiner, att de deruthi på alla siidor up och ned samt siidovärtz så vändas kunde, som till hvar och en observation kunde pröfvas nödigt. Det viistes och några tabeller och calculationer, som i anledning af observa-tioner voro giorde öfver planeternes och sa-tellitum gång, hvilket doch ännu var alle-nest ett styckevärck. Mr Schibe viiste och en Machin för en speculation, som Prof. Roemer skall hafve, att giöra observationer uthan refractioner. Men huru der med är, kunde ey uthredas, såsom en sak, som står in feri. Detta Runda Tornet ehuru

p. 373

stort, fast och massivt det är, så berättades doch att det är inhabilt till accurate observationer efter om något strängt blåsväder är, eller på gatan kiöres, kan man grant märka att hela tornet

runkar. Derföre skall 2 Miil här ifrån ett annat liitet, och lågt Observato-rium vara inrättadt, där man med instru-menterne in meridiano inrättade har en så frii och klar Horizont, att man på den Södra siidan kan hafva sina Märkepuncter på 2 Miil, och på den Norra 5 Miil. Bland annat, som här uppe i tornet viistes, var en skön Ståhlspegel af $1\frac{1}{2}$ als Diameter viid pass, som skall brukas att ifrån tornet till detta Observatorium kunna gifve tekn och exa-minera uhren efter. Ti när man om aftonen sätter en lampa för spegelen, så synes skin-net ända till det andra observatorium, sa att

p. 374

om man på något vist föruth aftalt punctum temporis veftar för spegelen, har man sä-kert hvad man kan rätta och justera Uhren efter. Detta astronomiska Wäcket går nu mycket lamt, efter af konungen intet der på kostas. Kong Christiern skall gifvit der till, och astronomi belöning 2000 RC åhrligen; men nu är det inddragit och i det stället har man förordnet Roemer att jämte denna sys-lo, vara Statts Råd och Politie Mästare, hvar viid han så mycket har att giöra, att han intet stort hinner med det astronomiska arbetet. Då iag priisade vår konung för det att han gifvit mig lof att resa uth, och jämväl bistådt mig till en del resan, förundrades der öfver högeligen, att han under högsta krig bulret är af sådanne saker så stark äl-skare, att han jämväl förskiuter extra Medel der till